

І.П. Анненкова, М.А.Байдан

ПРОБЛЕМА ВИДІВ НАВЧАННЯ В ДИДАКТИЧНІЙ НАУЦІ

Необхідною складовою кожної науки є її категоріальний апарат, який дозволяє оперувати термінами в єдиному понятійному полі.

У педагогічній науці й сьогодні існують поняття, які визначаються авторами по-різному, а також ті, котрі взагалі не визначені. До таких понять відносяться і «види навчання».

Метою даної статті є визначення поняття «види навчання» і створення їх класифікації.

Завдання дослідження: 1. Аналіз педагогічної літератури з метою вивчення поняття «види навчання» та його визначення. 2. Експериментальне дослідження даної проблеми і створення класифікації видів навчання.

Нами було проаналізовано понад двадцять підручників і навчальних посібників з дидактики й педагогіки середньої і вищої школи. Однак поняття «види навчання» в них не визначено. Слід також зазначити, що різні автори відносять ті самі педагогічні явища до видів, типів, або технологій навчання, що не є тим самим. Усе це створює деяку «відносність», «неточність» у їх вивченні і розумінні.

Щодо експериментального дослідження, нами було проведено опитування студентів ОНУ ім. І.І. Мечникова в якому брали участь – 40 студентів IV курсу і 20 студентів-магістрів V курсу хімічного факультету; 50 студентів III курсу й 40 студентів V курсу філософського факультету, які прослухали навчальний курс «Основи педагогіки», а також 12 студентів IV курсу, 15 студентів – спеціалістів і 16 магістрів V курсу і 16 магістрів VI курсу математичного факультету. Студентам було

запропоновано відповісти на два запитання: 1) дайте визначення поняття «види навчання»; 2) назвіть відомі Вам види навчання. Результати анкетування наведені в таблиці 1.

Як видно з таблиці, відповідаючи на перше запитання, ніхто зі студентів хімічного факультету не дав визначення цього поняття, 20% студентів IV курсу і 25% студентів V курсу плутають поняття «види навчання» з такими поняттями як «навчання», «форми навчання». Відповідаючи на друге запитання, більшість студентів називають, насамперед, пояснювально-ілюстративне, проблемне, програмоване навчання. Високий відсоток студентів, що називають модульне і дистанційне навчання, можна пояснити тим, що вони розглядаються при вивченні таких тем як «Система освіти України», «Організаційні форми навчання». Частина студентів III і V курсів помилково відносять до видів навчання індивідуально-групову (відповідно 20% і 10% студентів) та групову (відповідно 40% і 30% опитуваних студентів) форми організації навчання.

Студенти філософського факультету III курсу не змогли визначити поняття «види навчання», а 7% філософів - магістрів, що займаються логікою визначили означене поняття з цієї позиції, як і 2% магістрів математики. Високий відсоток студентів філософського й математичного факультетів називають модульне й дистанційне навчання тому, що ці види активно впроваджуються в навчальний процес у вищих навчальних закладах та пропагуються.

У зв'язку з тим, що студенти всіх факультетів використовують підручники різних авторів, вони досить часто відносять види навчання до технологій або організаційних форм навчання.

Ці результати узгоджуються з результатами опитування викладачів, у якому взяли участь 15 викладачів кафедри педагогіки ОНУ ім. І.І. Мечникова, їм було запропоновано відповісти на наступні питання: 1) чи визначає Ви поняття «види навчання» у лекції? 2) якщо так, то наведіть, будь ласка, це визначення; 3) які види навчання Ви розглядаєте у відповідній темі з теорії навчання (дидактики)?

Результати опитування засвідчили, що тільки один з опитаних викладачів визначає поняття види навчання таким чином: «вони відбивають концептуальні основи організації процесу навчання й визначаються характером взаємодії між учителем й учнем, домінуючими методами навчання», інші не дають визначення взагалі.

Усі викладачі розглядають у лекційних курсах такі види навчання, як: проблемне, програмоване й пояснювально-ілюстративне, в окремих випадках це – розвиваюче (2 викладача), евристичне (1 викладач) й особистісно-орієнтоване навчання (3 викладачі).

Таблиця 1

Результати опитування студентів

Кількість студентів (%)	Хімічний факультет		Філософський факультет		Математичний факультет		
	IV к	V к	III к	V к	IV к	V к	VI к
1. Дайте визначення поняття “види навчання”							
1. Правильно відповіли	-	-	-	7	-	-	2
2. Неправильно відповіли	20	25	30	35	35	35	38
3. Не відповіли	80	75	70	58	65	65	60
2. Назвіть відомі вам види навчання							
1. Догматичне	30	25	15	30	25	25	20
2. Пояснювально-ілюстративне	80	85	80	90	85	85	80
3. Проблемне	95	90	80	90	65	70	80
4. Програмоване	90	55	70	75	75	75	70
5. Модульне	70	90	85	95	80	85	90
6. Модульне	40	70	60	80	45	50	75
6. Дистанційне	35	20	30	50	30	35	50
7. Індивідуальне	20	10	20	20	15	10	20
8. Індивідуально-групове	40	30	30	35	25	25	30
9. Групове							

Отже студенти, вивчаючи тему «Види навчання» в курсі «Педагогіка», не одержують чіткого й повного її розуміння, тому поняття «види навчання» потребує визначення

і класифікації. У зв'язку з цим, ми зробили спробу проаналізувати й визначити означене поняття.

У словнику Брокгауза й Ефрона вид визначається в такий спосіб: 1) у

логіці: як поняття, що підлегло іншому, більш загальному, обсяг якого складає частину обсягу цього, більш загального поняття (роду, родового), наприклад «дуб» поняття видове, а «дерево» – родове. Поняття «вид» і «рід» мають лише відносне значення; те саме поняття стосовно поняття з меншим обсягом буде родовим, а стосовно іншого з великим обсягом – видовим; так, «дерево» поняття родове стосовно поняття «дуб», буде видовим стосовно поняття «рослина».

Тобто в логічному сенсі вид – це поняття, що утворюється за допомогою виділення загальних ознак в індивідуальних поняттях і саме має загальні ознаки з іншими видовими поняттями. У філософському словнику поняття вид, розглядається також в логічному сенсі. У словнику з освіти й педагогіки вид визначається як одиниця досліджуваної реальності (наприклад, типи й види освітніх установ), види навчальних занять: 1) обов'язкові заняття; 2) заняття за вибором; 3) факультативні заняття [25].

У тлумачному словнику С.І. Ожегова вид визначається як підрозділ у систематиці, що має певні якості та властивості.

Таким чином, поняття «вид» є однією з одиниць типології, класифікації, що застосовується для систематизації деяких явищ, предметів.

Спробуємо визначити поняття «види навчання» з погляду дидактики, виходячи з того, що категорія – це наукове поняття, що виражає найбільш загальні явища дійсності. Слід зазначити, що дана категорія в сучасному розумінні виникла в дидактиці пізніше, ніж поняття «методи», «форми» і інші. При цьому будемо спиратися на такі істотні ознаки

поняття «види навчання», які надаються А.М. Алексюком, Ю.К. Бабанським: 1. Характер організації процесів викладання і засвоєння знань; 2. Специфіка побудови змісту навчального матеріалу; 3. Домінуючі методи і засоби навчання [1, 14].

Отже визначимо вид навчання як одиницю типології, що застосовується для систематизації й характеристики організації навчально-пізнавального процесу і враховує особливості процесів викладання й засвоєння, специфіку побудови змісту навчального матеріалу, домінуючі технології, методи й засоби навчання. Прийmemo це визначення як робоче, де родовим поняттям буде виступати процес навчання.

Підкреслимо, що в педагогічній літературі нами не була виявлена класифікація видів навчання, причому в різних джерелах це поняття відносять до типів, технологій навчання тощо. Так, І.П. Підласий розглядає вид навчання як практичну технологію: «кожна дидактична система викликає до життя нову практичну технологію – вид навчання» [19, с. 512].

Розглянемо як трактують види навчання в підручниках і посібниках з педагогіки, зокрема у розділі «Дидактика». Якщо розглядати виникнення й опис поняття «види навчання» у хронологічному порядку, то серед перших можна назвати догматичне і традиційне, потім програмоване і проблемне.

Деякі з авторів, вивчаючи ці явища, не відносили їх до видів навчання, а розглядали як окремі педагогічні явища [1, 11, 14]. Пізніше до видів навчання додалося розвиваюче навчання та інші.

Активне впровадження комп'ютерів у процес навчання призвело до появи в педагогічному процесі таких видів

навчання, як дистанційне й комп'ютерне. Сьогодні в педагогічній літературі також розглядаються модульне, алгоритмічне та інші види навчання [2, 3, 4, 10, 18].

Аналіз педагогічної літератури засвідчив, що А.М. Алексюк, Г.М. Афонина виділяють наступні види навчання – таке, що повідомляє (інформаційне, пояснювально-ілюстративне), проблемне, програмоване, алгоритмічне, модульне, розвиваюче, диференційоване й догматичне [1, 2]; Ю.К. Бабанський розглядає повідомлююче-ілюстративне, проблемне, програмоване, машинне і безмашинне навчання [14]; І.М. Богданова у навчальному посібнику описує проблемне, програмоване, індивідуалізоване, модульне і комп'ютерне навчання [3]; у посібнику з педагогіки Н.П. Волкової окремої теми «Види навчання» немає, однак характеризуються проблемно-розвиваюче навчання і дистанційне навчання в контексті використання інформаційних технологій [6]; В.М. Галузинський, М.Б. Євтух відносять до типів діяльності викладача і студента – пояснювально-ілюстративне, проблемне і програмоване навчання [7]; Крисько В.Г. до видів навчання відносить групове, індивідуальне, диференційоване, особистісно-орієнтоване, трудове, корекційно-розвиваюче, навчання обдарованих дітей і тих, хто відноситься до груп ризику [10]; у навчальному посібнику «Педагогіка в питаннях і відповідях» дається характеристика пояснювально-ілюстративного, програмованого, модульного, індивідуального й комп'ютерного видів навчання [18]; у підручнику з дидактики Ч. Куписевича детально розглядається програмоване навчання [11]; В.М. Лозова, П.П.

Москаленко, Г.В. Троцько дають характеристику пояснювально-ілюстративного, проблемного, програмованого навчання [12]; В. Оконь розглядає проблемне і програмоване навчання [13]; у «Дидактиці сучасної школи» за редакцією В.А. Онищука пропонуються теми «Проблемний підхід у навчанні» і «Комп'ютер у школі», що містить у собі програмоване і комп'ютерне навчання, не визначаючи їх як види навчання [8]; автор підручника «Педагогіка» І.П. Підласий розглядає вид навчання як нову практичну технологію і виділяє три види навчання: пояснювально-ілюстративне, програмоване і комп'ютерне у тому числі, пояснювально-проблемне, проблемно-програмоване і проблемно-комп'ютеризоване [19]; М.М. Фіцула аналізує догматичне, пояснювально-ілюстративне, проблемне і програмоване навчання; в інших педагогічних джерелах розглянуті види повторюються в різних варіантах [24].

Розглянемо деякі визначення конкретних видів навчання, що даються в педагогічній літературі.

Так, пояснювально-ілюстративне (традиційне) навчання визначається як: «...таке що забезпечує сприймання учнями навчальної інформації з одночасним її узагальненням, засвоєнням, розумінням законів, теорій» [24, с. 147]; «основна мета пояснювально-ілюстративного навчання – засвоєння знань і їх наступне застосування на практиці, тобто формування вмінь і навичок» [16, с. 202]; «головне призначення цього виду навчання полягає в тому, щоб озброїти системою наукових знань, практичних умінь і навичок, за допомогою яких учні зможуть одержати не тільки нові знання, але й активно їх використовувати під час

вирішення навчально-пізнавальних задач» [18, с. 162].

Модульне навчання розглядається в контексті структурування інформації великими блоками, коли конструкція навчального матеріалу забезпечує кожному учню досягнення поставлених цілей, має закінченість матеріалу в модулі й інтерпретацію різних видів і форм навчання [18].

Програмоване навчання визначають у такий спосіб: «... це навчання шляхом керування процесом засвоєння знань, умінь і навичок відповідно до заздалегідь заданої програми» [18, с.163]; «...особливим видом самостійного добування знань є програмоване навчання» [16, с.169].

З програмованим навчанням тісно пов'язана алгоритмізація процесу навчання, що має в основі програмований і кібернетичний підходи. Алгоритмізоване навчання припускає виявлення алгоритмів діяльності вчителя і розумової діяльності учнів. В його основі лежить теорія поетапного формування розумових дій. З програмованим навчанням пов'язане також комп'ютерне навчання «...така система навчання, в якій одним з технічних засобів виступає комп'ютер» [3, с.97]. З розглянутими в цьому абзаці видами навчання пов'язано також дистанційне навчання, що визначається як одержання освітніх послуг без відвідування навчального закладу, за допомогою сучасних інформаційно-освітніх технологій і систем телекомунікації, таких як електронна пошта, телебачення й Інтернет.

Проблемне навчання в педагогічній літературі розглядається досить докладно, хоча термінологічно його відносять то до видів, то до методів навчання, або говорять про проблемний підхід до навчання та інше. Існує багато визначень цього

виду, наприклад «...проблемне навчання – це діяльність, моделююча процес мислення, який має пошуковий характер», чи навчання шляхом побудови проблемних задач, створення і вирішення проблемних ситуацій [18].

Поряд із засвоєнням визначеного обсягу фактів й алгоритмів, найважливішим завданням освіти є розвиток інтелектуальних можливостей учнів. Тут, насамперед, можна говорити про розвиваюче навчання, що базується на ідеях Л.С. Виготського, а також про співвідношення навчання і розвитку в роботах В.В. Давидова, Л.В. Занкова та інших учених. До цієї основи, на наш погляд, можна віднести евристичне – дослідницьке, а також діалогічне навчання, яке визначають як спільну діяльність вчителя й учнів при ситуативному моделюванні у формі діалогу, що забезпечують появу гіпотез, питань, моделей і відбивають точку зору, індивідуальне бачення його учасників [18].

І, нарешті, особистісно-орієнтоване, диференційоване, індивідуальне, корекційно-розвиваюче та навчання обдарованих учнів і дітей із груп ризику [10].

Особистісно-орієнтоване навчання ми визначаємо як цілеспрямований процес організації і стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів, який передбачає максимальне урахування їх потреб та інтересів і забезпечує формування творчої особистості, її індивідуальності.

Диференційованим навчанням є такий процес організації і стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів, який враховує типові індивідуальні особливостей учнів.

Індивідуальне навчання – це цілеспрямована взаємодія викладача й учня, у процесі якої вибір методів,

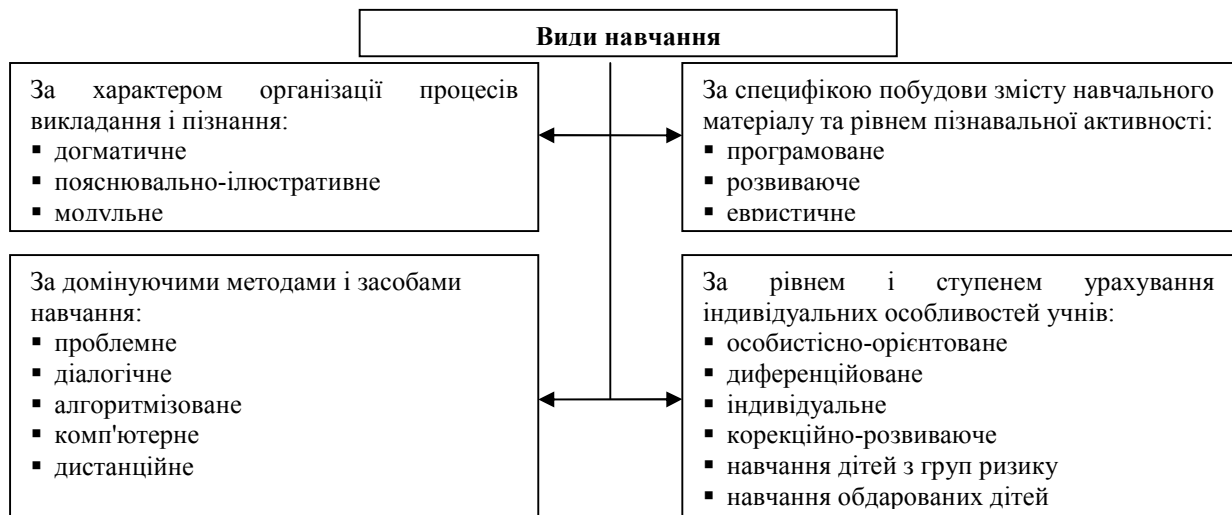
форм, засобів і прийомів навчання здійснюється з максимальним урахуванням його особистісних особливостей, здібностей, інтересів і т. і.

Корекційно-розвиваючим навчанням є цілеспрямована взаємодія вчителя й учня, у процесі якої здійснюються корекція і розвиток особистісних якостей, навичок і вмінь учнів.

Навчання обдарованих дітей припускає створення навчальних груп чи класів, у яких поєднуються діти з найбільш розвинутими здібностями, де

навчання проводиться за спеціальними програмами. Крім того, сьогодні виділяють в окремий вид навчання роботу з дітьми груп ризику, що вимагають особливої уваги й підходу до них.

Проведена експериментальна робота й аналіз педагогічної, зокрема дидактичної літератури показав, що сьогодні існує наукова проблема визначення одного з базових дидактичних понять «види навчання» і створення їх класифікації. Тому на малюнку 1 нами зроблена спроба створення такої класифікації.

Малюнок 1. Класифікація видів навчання

Отже ми систематизували види навчання за певними основами, що вирішило другу дослідницьку задачу цієї статті.

На закінчення відзначимо, що проведений аналіз підручників, навчальних посібників і програм з педагогіки й дидактики, а також опитування викладачів кафедри педагогіки і студентів III – VI курсів Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова показали, що в

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексюк А.М.* Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання. – К., 1989. – 218 с.

2. *Афонина Г.М.* Педагогіка. Курс лекцій и семинарских занятий. – Р.

поняття «види навчання» включають досить великий клас педагогічних (дидактичних) явищ.

Це спонукало авторів зайнятися дослідженням даної актуальної проблеми, зокрема визначити поняття «види навчання» і створити їх класифікацію. Ми сподіваємося, що ця стаття приверне увагу вчених до цієї проблеми і сприятиме її подальшому дослідженню.

н\Дону: «Феникс», 2002. – 512 с.

3. *Богданова І.М.* Модульний підхід до професійно-педагогічної підготовки вчителя: Монографія. – Одеса: Маяк, 1998. – 284 с.

4. *Бордовская Н.В., Реан А.А.* Педагогіка. Учебник для вузов – СПб: Изд-во «Питер», 2000. – 304 с.
5. *Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М.* Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій / За ред. Вишневського О.І. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
6. *Волкова Н.П.* Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: "Академія", 2001. – 576 с.
7. *Галузинський В.М., Євтух М.Б.* Педагогіка: теорія та історія: Навч. пос. – К., 1995. – 237 с.
8. *Дидактика современной школы.* / Под ред. Онищука В.А. – К., 1987. – 351 с.
9. *Дидактика средней школы* / Под ред. Скаткина М.Н. – М., 1981. – 318 с.
10. *Крысько В.Г.* Психология и педагогіка в схемах и комментариях. – СПб: Питер, 2006. – 320 с.
11. *Куписевич Ч.* Основы общей дидактики \ Перевод с польск. О.В. Даженко – М.: Высшая школа, 1986. – 368 с.
12. *Лозова В.І., Москаленко П.Г., Троцько Г.В.* Педагогіка. Розділ "Дидактика" – К.: ІСДОУ, 1993. – 140 с.
13. *Оконь В.* Ведение в общую дидактику. – М.: Высшая шк., 1990. – 382 с.
14. *Педагогіка: Учеб. пособие для студентов пед ин-тов* \ Под ред Ю.К. Бабанского. – 2-е изд. – М.: Просвещение. 1988. – 479 с.
15. *Педагогіка. Учебное пособие.* /Под редакцией П.И. Пидкасистого. – М., 1998. – 640 с.
16. *Педагогіка. Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений* / Сластенин В.А. и др. – М.: Школа-Пресс, 1997. – 512 с.
17. *Педагогіка. Навчальний посібник.* – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001. – 357 с.
18. *Педагогіка в вопросах и ответах: Учебное пособие.* / Кондрашова Л.В. и другие – Кривой Рог.: СП «Мира», 2002. – 240 с.
19. *Подласый И.П.* Педагогіка.: Учебник для студентов пед. вузов. В 2-х книгах – М.: ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1 – 576 с.
20. *Полонский В.М.* Словарь по образованию и педагогике /В.М. Полонский. – М.: Высшая шк., 2004. – 512 с.
21. *Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.В.* Психология и педагогіка. – СПб: «Питер», 2003. – 432 с.
22. *Сластенин В.А., Каширин В.П.* Психология и педагогіка. Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: «Академия», 2001. – 480 с.
23. *Харламов И.Ф.* и др. Педагогіка. Учебное пособие. – 3-е изд. – М.: Юристъ, 1997. – 512 с.
24. *Фіцула М.М.* Педагогіка.: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – К.: "Академія", 2001. – 528 с.
25. *Философский энциклопедический словарь.* – М., 2002. – 586 с.

Подано до редакції 15.01.07

РЕЗЮМЕ

В статті на основі проведеного експеримента середі преподавателей и студентов ОНУ ім. І.І. Мечникова и анализа педагогической, в том числе дидактической, литературы дано

авторское определение понятия «виды обучения». Кроме того разработана классификация видов обучения, а также даны определения каждого конкретного вида обучения.

SUMMARY

The article defines the notion «kinds of teaching» on the basis of the experiment held among teachers and students of Odessa National University named after I.I. Mechnikov, the analysis of pedagogical, didactic including, literatures. The authors suggest the classification of the kinds of teaching defining each of them.